

Arbejderne og "1968" i Vest- og Sydeuropa

Af Gerd-Rainer Horn

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 14-15, 2008, Bundeszentrale für politische Bildung

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med forbundscentralen egne ord har udgivelsen til formål at "offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder og tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser."

Gerd-Rainer Horn*, Ph.D., født 1955, Senior Lecturer in Twentieth Century History, Department of History, University of Warwick, Storbritannien.

* Jeg takker Manfred Kubik for utallige sproglige og andre forbedringsforslag.

Indledning

Året 1968 var studenternes år. Fra Beograd til Berkeley stod de i forreste række af de aktivister, der gjorde året 1968 til et "moment of madness".¹ Demonstrationer, besatte bygninger, permanent siddende plenarforsamlinger, febrilt agerende komiteer og lignende udtryksformer for studentermodmagt kendetegnede de universitære hierarkiers vakkende magtstruktur i hine dage. Men ikke kun universiteter blev så at sige fra den ene dag til den anden til centre for en politisk-social revolte. Også gymnasierne udviklede sig til krystalliseringspunkter for hid-

til ukendte politisk-sociale og kulturelle konfrontationer. Den ringe opmærksomhed, som hidtil er blevet de kun brudstykkevis overlevede skoleelevprotester til del, er overraskende i betragtning af skoleelevprotesternes eventuelle betydning for vedholdenheden i den universitære revolte, men også i betragtning af den for 68-forskningen ellers så centrale vægtning af protestaktioner og -former på uddannelsesområdet.

Der kan nævnes yderligere "hvide pletter" i den historieskrivning, der relaterer sig til 1968. Denne artikel beskæftiger sig med en af de vigtigste mangler i forskningen: arbejdernes deltagelse i protestbegivenhederne i og omkring 1968. Især i den forbundstyske litteratur bliver den daværende protestbølge stort set ikke sat i forbindelse med arbejdere og arbejderbevægelserne. I rollen som en social klasse, der er integreret i samfundet, tjener de som oftest blot fremhævelsen af studentermassebevægelsernes angiveligt systemsprængende karakter. Selv den tre uger lange franske generalstrejke fra midten af maj til begyndelsen af juni 1968 har kun formået at ændre lidt på dette perspektiv. For var det ikke således, at denne utvivlsomt bemærkelsesværdige sociale vrede først blev udløst gennem studenteraktionerne for derefter meget hurtigt at kunne blive bragt til ophør gennem materielle indrømmelser fra regerings- såvel som fra arbejdsgiverside? Blev en enestående mulighed for en social revolution i et af de mest udviklede lande her så at sige solgt for en ret linser? Beviste arbejdere og arbejderbevægelser ikke endnu en gang, at de havde sat deres historiske rolle som antikapitalismens spydspids over styr?

En oversigt

Hvorledes forholdt den europæiske arbejder sig i og omkring 1968?² Strejkestatistikken giver

2. Dette bidrag baserer sig på studier, som jeg har gennemført i forbindelse med tidligere publikationer; se Bernd Gehrke/Gerd-Rainer Horn (red.): *1968 und die Arbeiter. Studien zum "proletarischen" Mai in Europa*, Hamburg 2007. Denne artikel koncentrerer sig udelukkende på tildragelser i Vest- og Sydeuropa, idet øst- og centraleuropæiske samfund i disse år af umiddelbare årsager udviklede egendynamikker, som kun indirekte kann sammenlignes med den "proletariske maj" vest for Jerntæppet.

1. Se Aristide Zolberg: *Moments of Madness*, i: *Politics and Society*, 2 (Winter 1972) 2, s. 183-207.

en første indgang. Den dokumenterer en overraskende ensartet, generel stigning i strejkeaktiviteterne i elleve vesteuropæiske lande i slutningen af 1960'erne.³ Samtidig er det tydeligt, at højdepunktet for den nyopnåede strejke-

Tabel 1: Strejkedage mellem 1958 og 1973 efter lande (i tusinde)

Land	År	Strejkedage	År	Strejkedage
Belgien	1958-1969	331	1970-1973	965
Frankrig	1958-1967	2.484	1968-1973	26.000
Italien	1958-1968	10.500	1979-1973	22.550
Storbritannien	1958-1968	3.274	1968-1973	11.190
Den tyske Forbundsrepublik	1958-1968	340	1969-1973	1.099

For at kunne fortolke tallene rigtigt, skal man gøre sig det klart, at Belgiens befolkningstal ligger langt under de fire øvrige landes. I slutningen af 1960'erne regnede man officielt med 9,6 millioner belgiere; indbyggertallet i de fire øvrige lande lå dengang mellem 49,8 (Frankrig) og 64 millioner (den Tyske Forbundsrepublik). Belgiens strejkestatistik ligger altså meget tættere på Frankrigs, Storbritanniens og Italiens betydelige resultater end på Forbundsrepublikkens. Men alle de repræsenterede lande, altså også Forbundsrepublikken, udviste en kvantitativ og kvalitativ tilvækst i den anden fase af "1968".

begejstring kun undtagelsesvis faldt i året 1968. Det er snarere de tidlige 1970'ere, som markerer højdepunktet for det proletariske engagement. Det understreger endnu en gang, at begrebet "1968" anvendes for en periode på flere år, som var kendetegnet af "ånden fra 1968", nemlig en decideret tendens til en overgennemsnitlig protestbegejstring. I den frankofone og italiensk-sprogede litteratur er "les années 68", henholdsvis "il sessantotto", alment accepterede begreber, som formidler denne betydning. Også i denne artikel menes der med 1968 mere end et bestemt år og henviser til begivenheder, som omkring dette år fandt sted mange forskellige steder i mange lande.⁴

De europæiske arbejderes militante holdning i de tidlige 1970'ere, der kom til udtryk i et stigende antal strejker, bliver statistisk tydelig også på anden vis. Stiller man det gennemsnitlige

antal strejkedage per år i tiåret frem til 1968 over for gennemsnittet af strejkedage i den derpå følgende fase med sociale kontroverser frem til og med 1973, viser der sig for fem undersøgte europæiske lande fra en fordobling til en tredobling af arbejdsdage, der gik tabt gennem strejker i virksomhedskonflikter i post-68-fasen. En

Tabel 2: Reallønsudviklingen i udvalgte vesteuropæiske lande

Land	År	Stigning	År	Stigning
Frankrig	1965-1967	2,9 %	1968-1969	5,4 %
Italien	1966-1968	4,3 %	1969-1970	7,3 %
Storbritannien	1967-1969	2,4 %	1970-1971	3,9 %
Den tyske Forbundsrepublik	1966-1968	3,3 %	1969-1970	9,2 %

Kilde: Philip Armstrong, Andrew Glyn & John Harrison: Capitalism since 1945. Oxford 1991, s. 193.

undtagelse er Frankrig, hvor kalenderåret 1968 allerede hørte til den "varme fase", hvor strejkeintensiteten blev mere end tidoblet i forhold til før-1968-"forberedelsesfasen".

Den intensive strejkeaktivitet resulterede i en række væsentlige materielle forbedringer. I første halvdel af 1970'erne profiterede de europæiske arbejdere af såvel af såvel en betydelig forkortelse af den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid⁵ som af en markant reallønsfremgang. De i tabel 2 viste undersøgelsesresultater fra et britisk forfatterhold understreger klart forskellen mellem de proletariske kontroversers for- og hovedfase.

De tidsmæssigt differentierede tal fra den allerede citerede franske socialforsker Pierre Dubois afviger for en dels vedkommende betragteligt fra de britiske økonomers, men trenden er tilsvarende umiskendelig. Den gennemsnitlige reallønsstigning var uden undtagelse højere i 1970'erne end i forfasen.

Tabel 2 og 3 viser nogle særlige nationale forhold. Især tallene hos Pierre Dubois peger på en usædvanlig høj reallønsfremgang og på en intensiv strejkeaktivitet i Italien, hvilket jeg skal komme nærmere ind på. Derimod ligger resultaterne for Storbritannien under gennemsnittet i begge tabeller. Åbenbart forstod de briti-

3. Se Donald Sassoon: *One Hundred Years of Socialism*, New York 1996, s. 358-361.

4. Pierre Dubois: *New Forms of Industrial Conflict*, i: Colin Crouch/Alessandro Pizzorno (red.): *The Resurgence of Class Conflict in Western Europe Since 1968*, bd. 2: Comparative Analyses, London 1978, s. 2.

5. Se Pietro Basso: *Modern Times, Ancient Hours: Working Lives in the Twenty-first Century*, London 2003.

ske arbejdere ikke at omsætte deres forholdsvis stærke militante holdning og kampiver i konkrete resultater. Det nærmest modsatte kan man læse ud af de forbundstyske tal. For især det britiske forfatterholds tal tyder på en særdeles substantiel reallønsfremgang for de tyske arbejdere, og dette til trods for et undergennemsnitlig strejkeberedskab og en mindre militant holdning (se også tabel 1). Strejkeiver og kampberedskab har ikke tilstrækkelig forklaringsstyrke.

Nord- og Sydeuropa

Det forbundstyske eksempel peger på en skillelinie midt gennem Europa, som i store træk delte kontinentet i disse år. Sociale konflikter af traditionel proletarisk natur var nærmest en sjældenhed nord for en linie, der gik langs floderne Meuse, Rhinen og sluttelig ned ad Adige. Mildning af og en løsning på konflikterne var ofte mulig inden strejkeudbrud og lignende kampforanstaltninger som følge af en for det meste relativ høj fagforeningsmæssig organisationsgrad og et ofte forholdsvis gnidningsløst samarbejde mellem repræsentanter for lønarbejde og kapital under påvirkning fra regeringerne. De viste data for lønudviklingen i den Tyske Forbundsrepublik, der er repræsentative for de "nordeuropæiske lande", viser, at arbejderne materielle situation på ingen måde var dårligere end i landene syd for den imaginære skillelinie ved Meuse, Rhinen og Adige. Som allerede nævnt, kom det også i det "nordlige" Europa til en statistisk signifikant stigning i strejker i 1960'erne og især i de tidlige 1970'ere, men tallene ligger langt under dem for det hovedsageligt romansk-talende Sydeuropa. Arbejdernes gennemslagskraft i de nordeuropæiske lande var altså mindst lige så høj som i Sydeuropas strejkeivrige lande. Når det imidlertid drejer sig om den proletariske kampkulturs indflydelse på de samlede samfundsmæssige forhold, især på social uro af ikke-proletarisk herkomst (eksempelvis konflikterne på universiteterne), var denne i meget høj grad begrænset i Nordeuropa, hvad der i betragtning af den ringe prægning fra den "proletariske kampkultur" ikke er overraskende.

Situationen fremstår helt anderledes i især Belgien, Frankrig, Italien, Spanien og Portugal. Den, der vil efterspore arbejderne andel i årene efter 1968, og som ikke afgrænser sit fokus til kontinentets nordlige halvdel, vil ikke kunne undlade at fremhæve arbejderne centrale rolle i disse års sociale konflikter. Her, i Vesteuropas sydlige halvdel, opildnede "ånden fra 1968" også og netop arbejderklassen og fik den til at blive en klart mere indflydelsesrig faktor i de sociale rystelser end i de nordeuropæiske lande. Ganske vist var de radikale studenterbevægelser også i Belgien, Frankrig og Italien (i mindre grad i Spanien og Portugal) tungen på vægtskålen. Men når først gnisten var sprunget over til arbejderklassen, spillede middelklasseorienterede universitetsorganisationer og løse forbindelser en underordnet rolle i de forskellige konfrontationer.

De forskellige konsekvenser for økonomien ligger lige for. Profitmaksimering, beskæftigelse og konsumsfæren blev i vidt omfang ikke berørt af selv langvarige universitetsbesættelser og forelæsnings- og eksamensboycotter. Studenternes plenarforsamlinger og protestaktioner i universiteternes afsondrede elfenbenstårn var en storm i et glas vand. Hvor revoltebølgen imidlertid banede sig vej fra universitetsområdet og ind i de sociale konflikters reale verden, dér var den sociale fred hurtigt væk. Det bør i denne sammenhæng fremhæves, at der ikke blot kunne konstateres en voksende konfliktorientering i de sociale forhold i den sydlige halvdel af kontinentet, der ofte er blevet overset af den tyske socialforskning. Hinsides traditionelle fagforeningsmæssige aktionsmåder udviklede der sig også nye institutionelle former for konflikt.

Direkte demokrati

Det skyldtes sikkert de særlige politisk-kulturelle forhold i Francos Spanien, at der netop dér (og allerede i begyndelsen af 1960'erne) for første gang udvikledes de elementer af direkte demokrati på arbejdspladsen, som senere skulle komme til at høre til det karakteristiske billede af arbejdskampe i alle Sydeuropas

lande. I rammerne af en til dels spontan strejkebølge i Spaniens industrialiserede områder i foråret 1962 generaliseredes for første gang de nye former for konfliktudkæmpelse, som i 1962 først revolutionerede produktionsforholdene i Asturien, i de følgende år erobrede naboprovinserne i Nordspanien og endelig mod slutningen af årtiet havde bredt sig til hele landet.⁶

Hvad var det for nye fremgangsmåder? I grunden drejede det sig om plenarforsamlinger, som senere blev populære i studentermiljøet. Hele virksomhedsmedarbejdergrupper fandt sammen i fælles drøftelser. I disse proletariske plenarforsamlinger, der ofte blev afholdt på virksomhedens område, kunne alle og enhver ytre sig med henblik på at afdække problemer, stille krav og formulere mål, som ikke sjældent søgtes opnået gennem "aktive strejker". En "aktiv strejke" betød, at et stort antal aktiviteter og foranstaltninger ledsagede arbejdsnedlæggelser. Strejker fik således karakter af en kollektiv læreproces, i hvilken der ofte på kreativ vis blev appelleret til solidaritet og gensidig støtte. Det var vigtigt, at deltagelse i disse plenarforsamlinger var fri for alle og enhver, uanset om man var fagligt organiseret eller ej, og ligegyldigt hvilken af de ofte gensidigt konkurrerende fagforeninger man tilhørte. I pionerlandet for disse ny fremgangsmåder, Spanien, bar disse nye strukturer, der i lige grad var aktions- og organisationsformer, navnet "arbejderkommissioner", som det nogle år senere også gjorde sig gældende i nabolandet Portugal. I Italien, hvor radikale aktivister allerede tidligt orienterede sig mod Spanien, kaldte de i især 1968 næsten overalt opståede grupperinger sig for "fælles basiskomiteer", i Frankrig og i Belgiens vallonske del for "strejkekomiteer", og i Flandern for "arbejderkomiteer".

Det var nye organisationsformer som disse, der drev dynamikken frem i retning af selvstændige proletariske aktioner, og som omfattede også og netop de i Nordeuropa ofte nærmest tøvende agerende funktionærer, eksempelvis bankfunktionærer, der i Middelhavsområdet

ofte udgjorde en særlig militant gruppe. Den venstrekatolske del af arbejderne spillede efter 1968, støttet af beslutningerne på det Andet Vatikankoncil, en særlig fremtrædende rolle i den fremadskridende radikaliserings af arbejderne. Fagforeninger af venstrekatolsk observans var næsten overalt mere åbne over for de nye former for social konfliktudkæmpelse end deres kommunistisk prægede konkurrenter. Krav om arbejderstyring, arbejderselvforvaltning og slet og ret arbejdermagt blev snart til fraser i den proletariske strejkekultur.

Den bølge af virksomhedsbesættelser, der fra midten af maj 1968, rystede det gaullistiske Frankrig, var i den sammenhæng kun en forsmag. I maj og juni kom det til en generel bølge af besættelsesaktioner, under hvis forløb ledelseseliten måtte opleve en magtesløshed og undertiden så at sige var tilbageholdt i ugevis i "gyldne bure" på virksomhedernes chefetager. Alligevel var der i 1968 ingen alvorlige forsøg på at gennemføre den arbejderselvforvaltning, der blev propageret mange steder.

Arbejderselvforvaltning

Så vidt kom det først i løbet af de tidlige 1970'ere. Urfabrikken LIP ved Besançon i Østfrankrig, der producerede under selvforvaltning, indtog i den forbindelse en nøglestilling. Fra midten af juni 1973 til slutningen af januar 1974 fandt der dér under mottoet "Det er muligt! Vi producerer for os selv; vi sælger vore produkter selv; og vi betaler os selv!" det arbejderselvforvaltnings-eksperiment sted, som internationalt vakte mest opmærksomhed. Og en europadækkende bølge af solidarisering med de tolvhundrede arbejdere og funktionærer gjorde LIP til symbol for en hel generation af 68-aktivisters forhåbninger.⁷

LIP's eksempel fandt positiv genklang ikke blot i selve Frankrig, men også i nabolandene. I Frankrig blev der snart talt om "LIP's børn", en række tilsvarende initiativer, der havde til formål at overføre arbejderselvforvaltningen fra ønske-

6. Se José Antonio Biescas/Manuel Tuñón de Lara: España bajo la dictadura franquista (1931 - 1975), Barcelona 1980; David Ruiz (red.): Historia de Comisiones Obreras (1958 - 1988), Madrid 1994; Erich Rathfelder/Anna Stein/Klaus Vogel: "Alle oder keiner!" Comisiones Obreras - neue Arbeiterbewegung in Spanien, Berlin 1976.

7. Om LIP se bl.a. Charles Piaget: LIP, Paris 1973; Claude Neuschwander/Gaston Bordet: LIP, vingt ans après, 1973 - 1993, Paris 1993; Arno Münster: *Der Kampf bei LIP: Arbeiterselbstverwaltung in Frankreich*, Berlin 1974.

drømmenes rige til virkeligheden.⁸ Det utvivlsomt mest vidtrækkende udtryk for disse forhåbninger var Nellikerevolutionen i Portugal, der brød ud den 25. april 1974. I forbindelse med de omfattende og stadig mere radikale politisk-sociale bestræbelser kom det i sommeren 1975 til forskellige forsøg på i mere end 375 fabrikker at tage produktionen i egen hånd og at fortsætte under egen ledelse. Samtidig undergik produktionsforholdene i Syd- og Centralportugals landlige områder en grundlæggende forandring. Latifundier, som indtil da var blevet drevet med et stort antal jordløse landarbejdere, der var afhængige og underbetalte, blev eksproprieret og overført til kollektiv ejendom. Næsten en fjerdedel af Portugals dyrkbare jord overgik således som fælles ejendom for landarbejdere og deres familier, som indtil da havde været fastholdt i halvfeudale afhængighedsforhold. Den nyvundne selvtilid og det kommunikationsmønster, der blev indøvet gennem den i fællesskab udformede kollektiviseringsproces, skabte en nyt psykologisk grundlag for modstandsvilje hos de helt og holdent undergivne arbejdere. Plenarforsamlinger og egalitær praksis i driftsledelsen fik hurtigt de hidtil praktiserede former for underdanighed over for autoriteter af enhver art til for mange landarbejdere at tage sig ud som overleveringer fra svundne tider.⁹ Jeg vender tilbage til dette nedenfor.

Var virksomhedsbesættelser og produktionsgenoptagelse i eget regi også med sikkerhed de mest mediegivtige og opmærksomhedsskabende aspekter af den proletariske selvorganisering i årene efter 1968, så må man også erkende, at den slags fremgangsmåder ligefrem blev påtvunget de pågældende aktører og på ingen måde var blevet udtænkt som en offensiv strategi for at erobre magten. Såvel arbejdskampen på LIP som arbejderselvforvaltningseksperimenterne

i den portugisiske industri opstod som reaktion på truende virksomhedslukninger og var et resultat af en svaghedsposition. Kun de udbredte kollektiviseringsbestrebelse i det portugisiske landbrug er resultat af en offensiv fremfærd, der udviklede sig ud af en styrkeposition.

Det italienske eksempel

Den for de europæiske arbejdere mest bemærkelsesværdige oplevelse af en individuel og kollektiv bevidstgørelsesproces fandt sted i et land, i hvilket der – ved første øjekast – paradoksalt nok hverken fandt virksomhedsbesættelser eller forsøg på arbejderselvforvaltning sted i bemærkelsesværdigt omfang: Italien. Hvor det kom til virksomhedsbesættelser, skete det også her næsten altid ud fra en defensiv holdning. Ydermere var den slags eksperimenter kun sjældent kronet med succes. I Italien, kronjuvelen i den europæiske "proletariske maj", ytrede ånden fra 1968 sig på en helt anden måde.

Som allerede nævnt, blev der i løbet af 1968 dannet fælles basiskomiteer (CUB) tilsvarende dem, der igennem nogle år var blevet dannet i den spanske undergrund. Disse basiskomiteer muterede i løbet af 1969 til et næsten landsomfattende system af fabriksdelegerede. Disse blev fra 1970 afløst af såkaldte fabriksråd, som formelt var integreret i de fagforeningsmæssige strukturer. Men denne inkorporering af strukturer – fælles basiskomiteer og fabriksdelegerede –, som oprindeligt var blevet inspireret og havde været aktive uden for fagforeningerne, ind i fagforeningsmæssige sammenhænge – fabriksråd – førte på ingen måde til en moderation af de proletariske kampformer. Tværtimod: Gejsten fra den kampiver, der havde præget konflikterne, gennemsyrede snart alle tre centralforbund. Fabriksrådenes aktions- og organisationsform transformerede især de betydende metalarbejderforbund i de tre store sammenlutninger til en samlet institution, som forbandt de traditionelle fagforeningers organisatoriske know-how og udholdenhedsstyrke med den fleksible og innovative tilpasningsevne i de

8. Se Frank Georgi (red.): *Autogestion: La dernière utopie?*, Paris 2003.

9. Det mest overbevisende studie over den portugisiske revolution er stadig Gérard Filoche: *Printemps portugais*, Paris 1984; se også Phil Mailer: *Portugal: The Impossible Revolution?*, London 1977; John Hammond: *Building Popular Power: Workers' and Neighborhood Movements in the Portuguese Revolution*, New York 1988; med hensyn til forandringer i det portugisiske landbrug, se Nancy Bermeo: *The Revolution Within the Revolution. Workers' Control in Rural Portugal*, Princeton 1986.

spanske arbejderkommissioner, der baserede sig på direkte demokrati.¹⁰

Var begyndelsen af året 1968 i Italien endnu præget af studenteruroligheder, så blev arbejdermodstanden i løbet af det samme år til den vigtigste faktor i Italiens sociale konfrontationer. Det "varme efterår" 1869 trængte alle andre drivkræfter i baggrunden. Arbejdere begyndte at overvinde deres frygt for formænd, ledende funktionærer og andre repræsentanter for den hidtidige virksomhedsmagt. Selvstændig nedsættelse af tempoet på samlebånd blev de italienske arbejderes yndede taktik i masseproduktionens norditalienske højborge. En øjensvidneberetning i tidsskriftet "*Il Manifesto*" fremhæver denne proces: "Fabrikken fungerer stadig med et urs regelmæssighed, men urets tikken lyder med større tidsmæssig afstand; den ny rytmes langsomme lighed irriterer bosserne voldsomt, og de protesterer mod uordentligheden i disse kamptilgange. For arbejderne betyder dette naturligvis bevidstgørelse om egen styrke, og de lærer, hvorledes man får de høje chefer til at danse efter rytmen i denne ny musik."¹¹

Italiens arbejdere blev grebet af en radikaliiserende dynamik, der blev tydeliggjort i titlen på Nanni Balestrinis episke roman, *Vogliamo Tutto* (Vi vil have det hele), som på fremragende vis giver udtryk for en syditaliensk migrants hurtige bevidstgørelse i Torinos FIAT-Mirafonifabrikker, den italienske højborgs storindustri – men også for arbejdermodstanden.¹²

Kollektiv og individuel befrielse

Og i realiteten lå den proletariske majs måske vigtigste resultater netop i denne psykologiske og sociopsykologiske forandring, der hjalp arbejdere, som indtil da næsten altid var blevet fastholdt i en underordnet position, til selv at formulere deres ønsker, at lære selvstændig tænken og at tage deres fremtid i egne hænder. I sine refleksioner over begivenhederne i maj 1968 beskriver den venstrekatolske antropolog Michel de Certeau processen i den, som han kaldte det, "ordbemægtigelse" (*prise de parole*) fra de befolkningsdele, som indtil da var blevet holdt væk fra den samfundsmæssige magts nøglepositioner: "I maj blev ordet erobret, lige som Bastillen var blevet stormet i 1789."¹³ "Alle vegne fra kom uanede skatte, enten skjulte eller fortrængte, erfaringer som hidtil var forblevet uudtalte. I takt med at selvsikre diskussioner begyndte at opløse sig i intet, og at traditionelle autoriteter blev dømt til tavshed, smeltede hidtil dybfrosne eksisterer, og verden vågnede i en strålende og frugtbar morgen."¹⁴ Og hvad der var tilfældet for "ordbemægtigerne" blandt studenterne, gjaldt så meget mere for arbejderne, der var endnu mindre vant til at formulere egne tanker og ønsker klart og tydeligt. Yderligere citater fra en syditaliensk migrant i Turins FIAT-fabrikker, da han år senere blev spurgt herom, kan tydeliggøre denne proces af individuel og kollektiv befrielse:

"De allerførste demonstrationer var en vanvittig sag. Denne angst for at forlade arbejdspladsen uden tilladelse. Efter femten, tyve år under Valettas pisk, den medaljebærende boss, som altid havde terroriseret os. Vi betragtede disse ti, femten, tyve kolleger, der løb højt råbende op og ned ad korridoren, og vi var bange for at forlade samlebåndet. Men så sluttede vi os til dem. Da vi forlod vores afdeling, var vi ikke længere tyve, men allerede halvtreds."¹⁵

"Ophidsende gik det gennem hovedet på mig: Måske er vores tid kommet. Måske kan vi nu bringe det hele i orden. Måske har vi alligevel

10. Se Giuseppe Bianchi et al. (red.): I CUB: Comitati unitari di base. Ricerca su nuove esperienze di lotta operaia: Pirelli - Borletti - Fatme, Rom 1971; den tilgrænsende arbejderdelegeretbevægelsen bliver behandlet i Roberto Aglieta/Giuseppe Bianchi/Pietro Merli Brandini (red.): I delegati operai: Ricerca su nuove forme di rappresentanza operaia, Rom 1970. Det mest overbevisende arbejde om fabriksrådenes system er fortsat Miriam Golden: Labor Divided: Austerity and Working-Class Politics in Contemporary Italy, Ithaca 1988.

11. Cit. i Robert Lumley: States of Emergency: Cultures of Revolt in Italy from 1968 to 1978, London 1990, S. 189.

12. Se Nanni Balestrini: *Vogliamo Tutto*, Romanzo, Rom 1971. Allerede et år senere kom den i tysk oversættelse og er gengenudgivet: Nanni Balestrini: *Wir wollen alles*, Hamburg 2003. (Dansk oversættelse ved Claus Clausen og Mogens Kløvedal: *Vi vil ha det hele*, Tiderne Skifter 1974)

13. Michel de Certeau: *La prise de parole*, Paris 1994, s. 40.

14. *Ibid.*, s. 41.

15. Marco Revelli: *Lavorare in FIAT: da Valletta ad Agnelli a Romiti: operai sindacati robot*, Mailand 1989, s. 49.

truffet den rigtige beslutning, da vi kom herop i nord. Jeg sværger på det: Jeg ville begynde at tale, men jeg kunne ganske enkelt ikke. Det hele mindede mig om de festligheder, som i 1945 blev foranstaltet af partisanerne, når de havde befriet en lokalitet.”¹⁶

”Vi var som fugle, der havde levet i bur, og som, når man sætte dem fri, for at de kan flyve væk, ikke ved, hvordan de skal flyve. Jeg var meget nedslået over det. Jeg sagde til mig selv: Forbandet! Vi ved ikke længere, hvordan vi skal bruge vores hoveder, fordi der er noget, som blokerer dem. Så, pludselig, i 1969, begyndte vores hoveder atter at fungere. Vi brød ud af buret og begyndte atter at lære at flyve.”¹⁷

Den, der på trods af alt, sædvanligvis betragter 68-bevægelsen som en ren middelstandsprotest på universiteterne ser ikke skoven for bar træer. Eller som det så smukt var blevet skrevet i en 68-graffiti ved Paris' musikkonservatorium: ”Når fingeren peger mod månen – ser idioten på fingeren (kinesisk ordsprog)”¹⁸

16. Ibid., s. 48.

17. Ibid., s. 50.

18. Taget fra Tom Nairn/Angelo Quattrocchi, Foreword, i: samme: *The Beginning of the End: France, May 1968*, London 1998.